

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

сферою в контексті кар'єрного росту є найбільш значущими для роботи майбутніх фахівців управлінської еліти.

1. Иванцевич Дж., Лобанов А.А. Человеческие ресурсы управления. – М.: Дело, 1993.

2. Кабаченко Т.С. Психология в руководстве человеческими ресурсами. – СПб.: Питер, 2003.

3. Козлов Н.И. Как относится к себе и людям, или Практическая психология на каждый день. – М.: Новая школа, 1993.

4. Ларичев О.И. Наука и искусство принятия решений. – М., 1979.

5. Практикум по психологии профессиональной деятельности и менеджмента / Под ред. Г.С.Никифорова и др. – СПб.: Питер, 2001.

6. Скот Д.Г. Конфликты, пути их преодоления / Пер. с англ. – Киев: Внешторгиздат, 1991.

7. Смирнов С.В., Мурашова Е.П. Организационное поведение (Управление поведением человека в организации): Учебное пособие. – М.: МГИУ, 1999.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2008

УДК 371.125

Світлана Мащак, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Галина Дядюра, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаського державного технологічного університету

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті досліджуються психолого-педагогічні аспекти готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості: зміст, рівні, джерела та закономірності цієї підготовки.

Ключові слова: психолого-педагогічні аспекти, педагогічна творчість, готовність вчителя.

Постановка проблеми. Сучасна гуманістична парадигма вітчизняної освіти передбачає оволодіння педагогами системними знаннями щодо закономірних зв'язків людини з природою, світом та суспільством і формування свідомого й відповідального ставлення щодо особливостей становлення особистості у національному, соціокультурному та освітньому просторі. Тому проблема якісної професійної підготовки майбутніх вчителів залишається актуальною. У зв'язку з цим на сучасному етапі спостерігається підвищення вимог суспільства до творчого потенціалу вищих педагогічних навчальних закладів освіти; інтенсивно ведеться пошук і розробка оптимального змісту, форм і методів підготовки педагогічних кадрів, готових до професійної творчості, яка сприяє самоактуалізації і самореалізації як вчителів, так і їх вихованців. У наш час творчий підхід до виконання професійних обов'язків одночасно є і умовою, і показником інтенсивного оновлення педагогічної праці, а

здатність до творчості виступає одним з найголовніших критеріїв професійної придатності вчителя. Домінуючою метою професійної підготовки студентів в умовах вищого навчального педагогічного закладу повинно бути формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості, яка зумовить професійний і особистісний саморозвиток педагога і всебічний розвиток творчих можливостей учнів.

Демократичні процеси в суспільстві зумовили значний інтерес науковців до проблем підготовки майбутніх вчителів до творчої професійної діяльності та формування готовності студентів вищих навчальних педагогічних закладів до неї.

Аналіз досягнень з проблеми. У науковій літературі проблема творчості розглядається у таких аспектах: філософському (Г. Гиргинов, В.А. Жадько, В.А. Цапок, А. Печчеї та інші), психологічному (В.В. Андрієвська, Г. Балл, О.В. Киричук, Л.М. Король, О.Н. Лук та інші), педагогічному (В.А. Кан-Калик, М.Д. Ніжандров, Я.О. Пономарьов, Н.Ю. Посталюк, С.О. Сисоєва

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

та інші) і спеціальному (відповідно до вимог кожної конкретної професії).

На підставі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що існують такі тенденції вивчення проблеми творчості:

- творчість розглядають як певну діяльність людини або колективу, що спрямована на створення нових, оригінальних суспільнозначущих цінностей (М.В. Гамезо, І.А. Домашенко та ін.) [1, 176]. Така творча діяльність відбиває найвищу ступінь людської активності щодо створення продукту цієї діяльності. Крім того, творчість є сукупністю особистісних якостей, які визначають і зумовлюють відношення людини до світу і самої себе (С.С. Гольдентріхт, Л.І. Даниленко). Саме ці якості дозволяють їй самоактуалізовуватись, самореалізовуватись і самоутверджуватись. Критерієм такого виду творчості є становлення і розвиток особистості. Саме тому дослідники цієї групи вважають, що мотиваційна сфера є найсуттєвішим стимулом дій механізму творчості;

- у гуманістичній психології творчість розуміється як необхідна для повноцінного життя людини форма її існування (О.О. Бодальов, А. Маслоу, К. Роджерс, Н. Роджерс та інші). Такий підхід до творчості зумовлений тим, що пошук сенсу життя невід'ємно пов'язаний із творчим відношенням людини до дійсності, необхідністю повної реалізації її потенційних можливостей. А, як відомо, знаходження сенсу життя допомагає людині знайти своє місце в ньому, самотвердитись та самореалізувати свої потенційні можливості, тобто плідно й повноцінно прожити своє життя [11, 150];

- С.О. Сисоєва вважає, що творчість окремої людини може бути розглянута у двох аспектах: як сутність якості особистості, в якій відбивається ставлення суб'єкту до самого себе і світу, а також спосіб її самотвердження; як діяльність певного характеру, яка відображає вищий ступінь активності людини, спрямованої на подолання певного протиріччя у відповідності з поставленою метою [12, 8].

- Я.О. Пономарьов вважає, що у творчому процесі принцип діяльності поступово виписується принципом взаємодії та системним підходом. Разом з тим, діяльніший підхід застосовується в тих випадках, коли його розглядають як частковий випадок системного підходу, в основу якого покладена не дія (діяльність), а взаємодія. В.І. Андрєєв розглядає творчість як розвивальну взаємодію її суб'єкту і об'єкту, спрямовану на розв'язання діалектичних протиріч [4, 4].

Крім того, в останні роки спостерігаються тенденції щодо об'єднання когнітивного й особистісного аспектів психології творчості (операційного, мотиваційного, інтелектуального, особистісного тощо).

Таким чином, розбіжність у визначенні предмету і об'єкту творчості спричинила різноманітність підходів до розуміння специфіки педагогічної творчості. Проте, аналіз психолого-педагогічної літератури щодо вивчення проблеми творчості дає підстави розглянути доцільність реалізації її основних положень у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах вищого навчального педагогічного закладу.

У сучасній психолого-педагогічній літературі приділяється значна увага проблемам специфіки педагогічної творчості та особливостям підготовки до неї студентів вищих навчальних педагогічних закладів освіти I – IV рівнів акредитації (В.І. Андрєєв, Ю.К. Бабанський, Д.Б. Богоявленська, Н.М. Бружкова, В.І. Загвязинський, В.А. Кан-Калик, О.В. Киричук, Н.В. Кичук, Л.М. Лузіна, М.Д. Нікандров, М.М. Потапник, С.О. Сисоєва, Р.П. Скульський та ін.). Деякі науковці розглядають педагогічну творчість працівників освіти в контексті вивчення передового педагогічного досвіду, педагогічної майстерності та їх роботи по самовдосконаленню (Ю.П. Азаров, І.А. Зязюн, Л.М. Лузіна, М.Р. Львов, С.П. Соловейчик та інші).

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури, можна зробити висновок, що не існує однозначного визначення поняття “педагогічна творчість”. Саме тому, на наш погляд, проблема її реалізації у практичній діяльності навчальних закладів освіти не набула цілеспрямованості, послідовності і систематичності. Л.М. Король розглядає педагогічну творчість “як соціальну і особистісно значущу діяльність педагога, спрямовану на пошук, створення та використання нових, нестандартних (оригінальних) засобів співдії з учнями з метою спрямування їх поведінки та активності на засвоєння знань, умінь, навичок та самовдосконалення”. У педагогічному словнику педагогічна творчість визначається як оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання [4, 93]. С.О. Сисоєва розглядає педагогічну творчість як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому процесі. Дослідник зазначає, що особливістю педагогічної творчості є те, що педагог реалізує свої особистісні і професійні

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

творчі потенції засобом творення особистості дитини, а розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого потенціалу виховання. Тому, центральною ланкою педагогічної творчості є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу, яка зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на розвиток їх творчого потенціалу [10, 24].

Виходячи з концепції педагогічної творчості С.О. Сисоевої, ми розглядаємо педагогічну творчість як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога, центральною ланкою якого є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія в системі “вчитель – учень”, що спрямована на особистісний розвиток суб'єктів і сприяє їх внутрішньому руху та саморуху.

Мета статті – розкрити психолого-педагогічні аспекти готовності майбутнього педагога до педагогічної творчості.

Основний матеріал дослідження. Під час вивчення феномену готовності до діяльності підходи психологів і педагогів мають певні розбіжності: психологи досліджують особливості і характер зв'язків між станом готовності та ефективною діяльністю, а педагоги займаються дослідженням умов, засобів і методів, які зумовлюють становлення і професійний розвиток майбутнього вчителя. Найбільш розповсюдженими критеріями, за допомогою яких визначається готовність педагога до професійної діяльності є: когнітивний, мотиваційний та операційний компоненти, які зумовлені рівнем загальних і спеціальних знань педагога, особистісною спрямованістю та практичними вміннями.

Ми характеризуємо три основні етапи вивчення проблеми готовності. Перший етап пов'язаний з дослідженнями психічних процесів людини. На цьому етапі готовність до діяльності – це настанова. Другий етап передбачає розглядати готовність як певний феномен стійкості людини до зовнішніх і внутрішніх впливів. Такий підхід був зумовлений інтенсивним дослідженням нейрофізіологічних механізмів регуляції і саморегуляції поведінки людини. Третій етап характеризується дослідженнями в галузі теорії діяльності, оскільки готовність до діяльності розглядають у зв'язку з рівнем розвитку емоційно-вольового та інтелектуального потенціалів особистості щодо конкретного виду діяльності. Саме тому, поняття “готовність” характеризується як якісний показник саморегуляції на різних рівнях проходження процесів: фізіологічному, психологічному і соціальному.

У процесі дослідження формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної творчості ми пов'язали генезу поняття “готовність до педагогічної творчості” з розвитком та збагаченням поняття “психологічна готовність до праці”, яке визначається як стійкий (в результаті відповідної психологічної підготовки або психологічної мобілізації в даний час) психічний стан, зумовлений наявністю потреби у праці. Сутність підготовки студента до педагогічної творчості визначається протиріччями, які виникають як у педагогіці, так і у внутрішньому світі студентів, а готовність майбутнього вчителя до педагогічної творчості – це здатність до творчої педагогічної діяльності, яка орієнтована на професійну творчість і поєднує в собі потребу і здатність вчителя реалізовувати свої сили і можливості в інтересах виховання творчої особистості учня та особистісної самореалізації.

Педагогічна творчість у вузькому розумінні – це готовність до новаторства, готовність до пошуку і знаходження принципово нових, раніше відсутніх і не відображених в літературі задач, засобів і прийомів діяльності (локальних – тих, що стосуються окремих методів і форм або системних – тих, що ведуть до усвідомлення нових, високоєфективних систем навчання і виховання). В широкому розумінні “готовність до педагогічної творчості” – це здатність до відкриття вже відомого в науці та практичній діяльності, поєднання методів, прийомів та умов їх використання, яка виникає в результаті сформованості дивергентного мислення. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної творчості – це готовність до діяльності, в результаті якої народжується дещо якісно нове, яке має риси не повторюваності, оригінальності та загально історичної унікальності, це готовність до діяльності, спрямованої на постійне розв'язання нескінченного ряду навчально-виховних завдань при частій зміні обставин. Під час такої діяльності педагогом розробляються і втілюються в процес спілкування з дітьми оптимальні, органічні методи і прийоми творчої взаємодії. Готовність до педагогічної творчості – це здатність вчителя до виявлення закономірностей формування творчої особистості та створення умов для її оптимального розвитку в навчально-виховному процесі.

Отже, готовність майбутнього вчителя до педагогічної творчості ми розглядаємо як його потенційну здатність до здійснення творчої педагогічної діяльності, яка формується в процесі спеціально організованої професійної підготовки і

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

зумовлена рівнем розвитку професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності. За таких умов, формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості розглядається як процес створення у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу таких психолого-педагогічних умов, які сприяють активному засвоєнню теоретичних знань і практичних умінь з основ педагогічної творчості в процесі особистісно орієнтованої розвивальної взаємодії в системі “викладач – студент”, розвитку творчих особистісних якостей майбутнього вчителя.

Основними компонентами готовності до творчої професійної діяльності виступають: знання про предмет і способи творчої діяльності; практичні вміння і навички щодо її виконання; розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційно-вольової сфери та особистісних якостей фахівця.

Компонентами творчої діяльності вчителя, особливо, якщо він новатор, є постійний пошук оптимального дидактичного, виховного та методичного керівництва та інших педагогічних рішень, при якому наявна дуже велика установка на пошук найбільш ефективних підходів та здійснюється постійний розвиток культури спілкування. Таким чином, готовність майбутнього вчителя до педагогічної творчості характеризують не лише професійні знання і вміння, а й соціальна активність, яку він виявляє у реалізації найбільш ефективних і доцільних форм взаємодії з вихованцями.

Одним із компонентів професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості, є оволодіння майбутніми вчителями вмінням забезпечувати креативну спрямованість кожного навчального предмету та виховного заходу (тобто спрямовувати їх на розвиток творчих можливостей дитини). Тому майбутні вчителі повинні вміти створювати такі програми з предмету та навчально-виховні плани, які будуть сприяти детальному, поглибленому вивченню найбільш важливих проблем, ідей і тем, які інтегрують навчальні знання із структурами мислення; навчитись здійснювати таке творче викладання навчального предмету, яке забезпечить засвоєння базових знань, умінь та навичок і буде забезпечувати розвиток продуктивного мислення, а також формування навичок його практичного застосування, котре сприятиме переосмисленню одержаних знань та генеруванню нових ідей; оволодіти вмінням забезпечувати таку організацію навчально-виховного процесу, яка буде поєднуватись з

можливістю учнів самостійно одержувати нову інформацію, розвитком вмінь самостійного набуття знань, що буде сприяти формуванню в них потягу до самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення; вміти заохочувати ініціативу та самостійність в процесі навчання, виховання і розвитку; навчитись створювати атмосферу психологічної свободи та незалежності, але разом з цим щоб зберігались взаєморозуміння, взаємоповага і взаємодопомога (якщо цього потребують обставини); навчитись створювати умови, які є сприятливими для розвитку свідомості й самосвідомості учнів, розуміння ними взаємозв'язків, взаємозалежностей з іншими людьми, природою, культурою тощо; оволодіти вміннями вправління та тренування тих особистісних якостей та задатків, що сприяють подальшому розвитку творчої особистості учнів.

Таким чином, особистісні якості майбутнього вчителя відіграють провідну роль у реалізації процесу формування готовності студента університету до педагогічної творчості.

Систему професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості В.І. Загвязинський пов'язує із створенням таких організаційних умов: забезпечення теоретичного оснащення (формування наукового світогляду під час вивчення навчальних дисциплін, оволодіння сучасною педагогічною та психологічною теорією); реалізація методичного оснащення (вміння варіативно використовувати методи, прийоми, форми навчання й виховання в залежності від конкретних ситуацій оволодіння технікою і технологією розв'язання педагогічних завдань); спонукання до творчого розв'язання педагогічних завдань, в основі якого лежить віра у можливість учнів, позитивне відношення до педагогічної діяльності, незадоволеність вже досягнутим, потреба у самовдосконаленні та інше; сприяння розвитку тих здібностей, які необхідні для творчої діяльності: пізнавальної активності, самостійності, вміння визначити альтернативу очевидному, аналіз та оцінка різноманітних варіантів, прогнозування ходу педагогічного процесу та можливостей розвитку учнів, висування гіпотез та здійснення переносу [1, 29].

У систему професійної підготовки до педагогічної творчості необхідно включити використання концепції професійної індивідуальності майбутнього вчителя. Індивідуалізація підготовки фахівця є важливою умовою розвитку творчої особистості, а формування готовності до самовдосконалення та розвитку особистісних якостей є генеральним напрямом реформування

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

педагогічної освіти. Готовність вчителя до педагогічної творчості знаходиться у прямій залежності від рівня сформованості його індивідуальності. Вважаємо, що кожний викладач, кожний майбутній вчитель повинен стати сам творчою особистістю для того, щоб формувати творчу особистість у своїх вихованців. Тому творча індивідуальність студента і викладача педагогічних навчальних закладів повинна виступати як соціальна цінність, а здійснення професійної підготовки повинно відбуватись на основі індивідуальних планів, щоб не було місця нехтуванню потенційними творчими можливостями, пізнавальною діяльністю, які відіграють значну роль у формуванні творчої особистості майбутнього педагога.

Вміння педагога здійснювати індивідуально-творчий підхід у своїй професійній діяльності важко переоцінити. Саме цей підхід передбачає самоактуалізацію та самореалізацію суб'єктів навчально-виховного процесу. Глибоке знання викладачем особливостей та потенційних можливостей студентів, вміння використовувати та розвивати свої власні потенційні можливості в процесі спілкування з ними підвищують інтерес студентів до навчання, викликають бажання творчо опановувати нові знання, вивчати навколишній світ, себе та інших людей в світі, а практична реалізація процесу формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості можлива лише тоді, коли вищі педагогічні заклади будуть формувати у студентів настанову до педагогічної праці як творчої діяльності, розвивати готовність до постановки та розв'язання задач творчого характеру в навчально-виховній роботі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження довів, що існують різні класифікації рівнів та критеріїв прояву творчої професійної діяльності педагога та готовності вчителя до педагогічної творчості.

З вищенаведеного констатуємо, що розкриття творчого потенціалу людини та виявлення її потенційних можливостей має надзвичайне значення для людини. Тому, якщо в процесі підготовки спеціалістів у педагогічному навчальному закладі у майбутніх вчителів сформується адекватна "Я" – концепція та самооцінка, здатність до емпатії і потреба у цілеспрямованому і систематичному самовдосконаленні себе як творчої особистості на основі усвідомлення значення творчого потенціалу в житті людини, ролі творчого педагогічного процесу у формуванні творчої особистості учня та розвитку його потенційних можливостей, можна буде говорити

про високий рівень формування готовності до творчої діяльності.

У сучасних умовах існує гостра потреба суспільства у тому, щоб його члени навчалися адаптуватись до швидких соціально-економічних змін, тому формування у людини творчого відношення до навколишнього світу і його пізнання, а разом з тим і пізнання себе в світі є дуже актуальним.

Висновок. Таким чином, одним із завдань професійної підготовки майбутнього вчителя є оволодіння вмінням допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане в майбутньому джерелом саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення.

1. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987. – С. 29.

2. Калошина И.П. Структура и механизмы творческой деятельности. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – С. 9 – 21.

3. Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс. – М.: Просвещение, 1977. – С. 38.

4. Клепиков О.И. Кучерявий И.Т. Основы творческой личности. – К.: Вища школа, 1996. – С. 93 – 102.

5. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К.: Рад. школа, 1983. – С. 28.

6. Психология и педагогика жизнетворчества: навч.-метод. посібник / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, В.О. Тихонович. – Інститут педагогіки АПН України; Інститут соціології. – К., 1996. – С. 9 – 12.

7. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная / Отв. ред. Я.А. Пономарев. – М.: Наука, 1990. – С. 45 – 54.

8. Роменець В.А. Психология творчества. – К.: Либідь, 2001. – С. 10 – 15.

9. Світогляд і духовна творчість: Зб. наук. праць інституту філософії АН України / Ред. кол. К.П. Шудря, Є.І. Андрос. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 20 – 25.

10. Теоретичні основи професійно-педагогічної діяльності: методичні рекомендації / Укл. Н.В. Гузій. – К.: НПУ, 2001. – С. 9 – 18.

11. Шакуров Р.Х. Творческий рост педагога. – М.: Просвещение, 1985. – С. 54.

12. Эсаулов А.Ф. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов. – М.: Высшая школа, 1982. – С. 31 – 36.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2008